

STANLEY COHEN
ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ ΑΡΝΗΣΗΣ.

Μαθαίνοντας για τις θηριωδίες και τον πόνο

Επιστ. Επιμέλεια Σ. Βιδάλη

Πρόλογος

(Σοφία Βιδάλη)

Επεξεργασμένη εκδοχή του κειμένου δημοσιεύθηκε στο σχετικό τόμο *Καταστάσεις Άρνησης*

Τα αποτρόπαια και επιβλαβή γεγονότα, που έχουν διαδραματιστεί στην ιδιωτική ζωή ενός ανθρώπου, αποτελούν καταλυτικούς παράγοντες για το πως διαμορφώνεται η ζωή του μετά από αυτά, δηλαδή, η στάση του απέναντι στους άλλους και απέναντι στα μικρά και μεγάλα προβλήματα της ζωής. Πολλές φορές η εμπειρία αυτή - το τραύμα - μεταφέρεται διαγεννεακά και ενσωματώνεται ως αφήγηση στο ψυχοκοινωνικό υπόβαθρο των απογόνων του και των οικείων του γενικότερα.

Ανάλογες είναι οι επιδράσεις που έχουν και τα γεγονότα μαζικής θυματοποίησης ομάδων πληθυσμού που υπέστησαν ανείπωτες ταλαιπωρίες και βία για διάφορους λόγους και σε διάφορες συνθήκες από άλλες ομάδες πληθυσμού και από το κράτος. Όμως, παρά το γεγονός ότι στις περισσότερες περιπτώσεις διαπροσωπικής βίας και πόνου κάνουμε λόγο για εγκλήματα, σε άλλες περιπτώσεις, η μαζική βία αλλά και οι συστηματικές ταλαιπωρίες, ο πόνος που υφίστανται συγκεκριμένες ομάδες πληθυσμού, θεωρούνται από την κάθε φορά κυρίαρχη εξουσία «αναγκαία μέτρα».

Τέτοιες πράξεις και γεγονότα που συχνά δεν θεωρούνται εγκλήματα τυπικά (νομικά εγκλήματα), όχι μόνον αποτελούν παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αλλά η διάπραξη τους προϋποθέτει την μεταχείριση των ανθρώπων ως αντικειμένων και πλήττει την ίδια την ανθρωπίνη υπόσταση των θυμάτων (διαδικασία απανθρωποποίησης). Ταυτόχρονα τέτοιες πράξεις προϋποθέτουν την αποδόμηση θεμελιωδών ανθρωπίνων συναισθημάτων στους δράστες, όπως η ευσπλαχνία, έστω ο οίκτος απέναντι σε άλλους ανθρώπους ιδίως τους πιο αδύναμους: δηλαδή προϋποθέτουν την μετατροπή των δραστών σε αυτόματα- διαχειριστές της βίας. Πρόκειται για πράξεις που χαρακτηρίζονται θηριωδίες και ωμότητες και περιλαμβάνουν από τις γενοκτονίες μαζικούς φόνους, κάθε είδους διώξεις έως τα πλέον απίθανα βασανιστήρια κλπ. Η διάπραξη τους υπερβαίνει κάθε όριο ανοχής ή δικαιολόγησης που θα μπορούσε να προβληθεί έναντι τρίτων ως λόγος για την άσκηση τέτοιας βίας. Η μηχανική τέτοιων εγκλημάτων και η κοινωνική τους οργάνωση ή πώς ένα κράτος οργανώνει τέτοια εγκλήματα, έχουν ήδη έχει αναλυθεί διεξοδικά εδώ και χρόνια.

Τα αποτελέσματα τέτοιων εγκλημάτων - θηριωδιών και ωμοτήτων δεν είναι αόρατα ούτε τόσο μακριά μας όσο νομίζουμε ή θέλουμε να πιστεύουμε. Από τη μία τα θύματα των εγκλημάτων που διαπράττονται στο πλαίσιο διαπροσωπικής βίας στον ιδιωτικό χώρο καθενός ή σε χώρους αναψυχής ή εργασίας προστατεύονται ή «εξαφανίζονται» ποικιλοτρόπως για λόγους κατανοητούς και μη. Από την άλλη τα θύματα των θηριωδιών της μαζικής και της συστημικής βίας αν και είναι δίπλα μας και το ξέρουμε ότι είναι θύματα αποτελούν πλέον μια «κανονικότητα» στους δρόμους των μεγαλουπόλεων αλλά και της αγροτικής υπαίθρου στην Ελλάδα και στη Δύση γενικότερα.

Επομένως το ερώτημα είναι και ποια είναι η στάση όλων των άλλων που δεν συμμετέχουν στην ακραία βία και τις θηριωδίες αλλά τις παρατηρούν, τις γνωρίζουν,

είναι μάρτυρες τέτοιων γεγονότων. Αυτά τα ζητήματα και ιδίως το τελευταίο αποτελούν το κεντρικό αντικείμενο έρευνας στο παρόν βιβλίο.

Ειδικότερα το βιβλίο *Καταστάσεις Άρνησης* ασχολείται με μια όψη των επιβλαβών πράξεων και των εγκλημάτων που προσδιορίζονται κυρίως ως θηριωδίες και τις αντιδράσεις σε αυτές από την ίδια την κοινωνία. Από την άποψη αυτή εκτός από τους δράστες και τα θύματα ενδιαφέρουν κυρίως, οι μάρτυρες των γεγονότων, η ανοχή και η απώθηση των γεγονότων αυτών από το προσωπικό και συλλογικό συνειδητό, τη δημόσια σφαίρα. Η κατανόηση της σημασίας που έχει η οπτική αυτή προϋποθέτει, όμως, μια συζήτηση για τις συνθήκες θυματοποίησης ατόμων και πληθυσμών, τόσο σε ατομικό και όσο και συλλογικό επίπεδο και επίσης, μια συζήτηση για την αναπαραγωγή της θυματοποίησης στο πλαίσιο ιστορικών συγκυριών, ώστε να γίνει σαφές ότι η θυματοποίηση και η αναπαραγωγή της δεν αποτελεί απλά μια υπόθεση μεταξύ δράστη και θύματος.

Ως γνωστό η ενασχόληση με τα θύματα εγκλημάτων στο δημόσιο λόγο έχει λάβει σημαντικές διαστάσεις τα τελευταία χρόνια και στην Ελλάδα, είτε με αφορμή τα εγκλήματα του δρόμου, είτε πιο πρόσφατα με αφορμή εγκλήματα πολιτικού και φυλετικού ρατσισμού, τα εγκλήματα σε βάρος ομοφυλόφιλων, τραβεστί, queer, κλπ. Πολύ πρόσφατα στην Ελλάδα με αφορμή τις αποκαλύψεις για τα όσα συνέβαιναν ή συμβαίνουν ακόμη στο χώρο του αθλητισμού και του θεάτρου και σε βάρος ανηλίκων μέσα στο σπίτι τους και τέλος, με αφορμή σειρά γυναικοκτονιών το ενδιαφέρον για τα θύματα έχει αναβιώσει και δημιουργούνται νέοι προβληματισμοί και συζητήσεις. Μέσα σε αυτή την ατμόσφαιρα τα αιτήματα για την απόδοση δικαιοσύνης εντείνονται και κατά κανόνα συμπυκνώνονται σε αιτήματα αυστηρών ποινών για τους δράστες.

Αν όμως παγώσουμε αυτήν την ζοφερή εικόνα με τις τραγικές συνέπειες και απομακρυνθούμε από τη συγκεκριμένη κάθε φορά υπόθεση βίας θα δούμε, ότι θύματα δεν είναι μόνον εκείνα που έχουμε ενώπιον μας μέσω της κυρίαρχης ειδησεογραφίας δηλαδή, δεν είναι μόνον τα θύματα της διαπροσωπικής βίας. Είναι και εκείνοι οι άνθρωποι που κατά χιλιάδες και εκατομμύρια κάθε μέρα υποφέρουν, υπόκεινται σε εξευτελισμούς, συστηματική κακομεταχείριση, βασανιστήρια και διώξεις, υποχρεωτικές εκτοπίσεις, εξορίες και αναγκαστικές μετακινήσεις, όπως είναι και εκείνοι οι άνθρωποι που ξαφνικά παύουν να υπάρχουν, εξαφανίζονται και βρίσκονται δολοφονημένοι ή δεν βρίσκονται ποτέ. Πρόκειται για τα θύματα των εγκλημάτων του κράτους.

Θύματα βίας πρέπει επίσης να θεωρούνται και όσοι /ες υποχρεώνονται να βλέπουν ή να συμμετέχουν σε σκληρές βίας, θηριωδιών και βαρβαρότητας σε βάρος άλλων όπως τα παιδιά μέσα στην οικογένεια, αλλά και άνθρωποι που παρακολουθούν γεγονότα θηριωδιών και βίας ενώπιόν τους σε ακόμα και οι στρατιώτες ή οι αστυνομικοί στη βασική εκπαίδευση, όταν «προετοιμάζονται» σε απάνθρωπες πρακτικές.

Και όμως κατά κανόνα αυτές οι μεγάλες ομάδες θυμάτων που πρاناφέραμε, δηλαδή τα θύματα διαπροσωπικής και κοινωνικής βίας και τα θύματα των εγκλημάτων του κράτους δεν συγκεντρώνουν το ίδιο ενδιαφέρον. Η εστίαση στο δράστη και την ψυχική του ισορροπία ή στο θύμα και στο αίτημα του να δικαιωθεί, αποτελεί το επίκεντρο των συμβατικών επιστημονικών προσεγγίσεων έρευνας αλλά των προβληματισμών των τελευταίων χρόνων και στην Ελλάδα.

Κατά την παραδοσιακή θετικιστική προσέγγιση η θυματοποίηση συμβαίνει ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων προτύπων συμπεριφοράς των θυμάτων ή φυσιολογίας του δράστη. Έτσι «ο προσδιορισμός των παραγόντων που συμβάλλουν σε ένα μη τυχαίο πρότυπο θυματοποίησης- victim η εστίαση στα διαπροσωπικά εγκλήματα βίας και το ενδιαφέρον για τον εντοπισμό θυμάτων που μπορεί να συνέβαλαν στη δική τους θυματοποίηση» victim precipitation αποτελούν το τρίπτυχο βασικών γενικών θέσεων της

παραδοσιακής - συμβατικής προσέγγισης, οι πρώτες θεωρήσεις της οποίας στο πεδίο της *Θυματολογίας* εμφανίζονται από τον 19^ο αιώνα. Χαρακτηριστικό αυτής της Θυματολογίας είναι η έμφαση στα εγκλήματα του δρόμου, που αποκλείει έτσι από το πεδίο έρευνας άλλα είδη θυματοποίησης, που έχουν σχέση με τη βία, τους βιασμούς και άλλα εγκλήματα που συμβαίνουν σε ιδιωτικούς χώρους σε χώρους εργασίας ή και αναψυχής.

Στο πλαίσιο της τάσης αυτής -αναδύθηκε και ένα άλλο ρεύμα, το κίνημα για τα δικαιώματα των θυμάτων που βλέπουν το σύστημα ποινικής δικαιοσύνης ως εγγυητή της ανταποδοτικής δικαιοσύνης -δηλαδή, η ικανοποίηση των θυμάτων ταυτίζεται αποκλειστικά με την τιμωρία των δραστών, ιδίως την αυστηρή. Όμως ακόμα και οι φιλελεύθερες προσεγγίσεις υποστηρίζουν, ότι το θύμα σε μεγάλο βαθμό ετεροκαθορίζεται και η θυματοποίησή είναι αναπότρεπτη-ενώ εντάσσουν στη θυματολογία ένα ευρύ φάσμα θυματοποιήσεων.

Ωστόσο, ο χαρακτηρισμός κάποιου ή κάποιων ως θυμάτων δεν αποτελεί σε κάθε περίπτωση βεβαιότητα, καθώς έχει αναλογίες με την επιλεκτικότητα που χαρακτηρίζει το σύστημα και του τυπικού και του άτυπου Κοινωνικού Ελέγχου και ιδίως, με τη διαδικασία εγκληματοποίησης (δηλαδή, τι χαρακτηρίζεται ως έγκλημα): κατ' αναλογία δεν είναι σημαντικό μόνον **ποιος γίνεται θύμα, αλλά ποιος ή ποιοι χαρακτηρίζονται ως θύματα**. Η εμβάθυνση σε αυτό το ζήτημα δείχνει, ότι δεν αποδίδεται η ιδιότητα του θύματος σε όλα τα θύματα εγκλημάτων. Η θυματοποίηση και η εγκληματοποίηση επομένως διέπονται από κοινά χαρακτηριστικά και περιορισμούς. Σταδιακά διαμορφώνεται μια Ριζοσπαστική Θυματολογία που μεταξύ άλλων περιλαμβάνει όλες τις κατηγορίες θυμάτων και είδη του ανθρώπινου πόνου και ασχολείται με τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται τα θύματα. Ήδη από τη δεκαετία του 70 το ενδιαφέρον στρέφεται στα θύματα της αστυνομίας, των πολέμων κλπ. Στη συνέχεια το ρεύμα της Κριτικής Θυματολογίας που εξετάζει τη θυματοποίηση των κοινωνικών ομάδων σε συνάρτηση με τις κοινωνικές σχέσεις και απαντά στο ερώτημα, γιατί ορισμένες κοινωνικές ομάδες κινδυνεύουν περισσότερο από άλλες, διανοίγοντας τη συζήτηση προς μια πολιτική οικονομία της θυματοποίησης. Ειδικότερα, το βασικό ερώτημα που θέτει η Κριτική Θυματολογία «**υπό ποιες συνθήκες γίνεται κάποιος θύμα;**» αναδεικνύει όψεις που δεν περιορίζονται μόνον στο δράστη και στο θύμα, αλλά εκτείνονται σε ευρύτερες συνθήκες και κοινωνικές σχέσεις.

Στο πλαίσιο αυτό, η έρευνα για την θυματοποίηση τόσο ως ιδιωτικής υπόθεσής, όσο και ως δημόσιου προβλήματος, περιλαμβάνει ζητήματα δημόσιας ιστορίας και εκτείνεται στις διαδικασίες εγκληματοποίησης των κοινωνικών ομάδων και κοινωνικών προβλημάτων, στην έρευνα για την κοινωνική οργάνωση των θηριωδιών. Εξετάζει επίσης, ποια είναι η στάση και οι δικαιολογίες που μετά το έγκλημα προβάλλουν οι δράστες και αυτοί που σχεδίασαν το έγκλημα, ποια είναι η στάση και η θέση των θυμάτων πως αντιμετωπίζουν το τραύμα, πώς και εάν ανακάμπτουν.

Μια τέτοια θεώρηση μπορεί να απαντήσει σε ευρύτερα ζητήματα όπως τι είναι και πως προκύπτουν οι γενοκτονίες, τα εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, τα εγκλήματα πολέμου, η κατάχρηση εξουσίας, τα βασανιστήρια κλπ. συνδέοντας τη θυματοποίηση με ειδικότερες και γενικότερες συνθήκες και συγκυρίες, υπερβαίνοντας προφανώς το σχήμα ανάλυσης - δράστης θύμα και αντλώντας το επιστημονικό παράδειγμα από την Κριτική Εγκληματολογία. Πρόκειται για ζητήματα που πλέον εξετάζονται από έναν επιμέρου κλάδο τη Θυματολογία, δηλαδή, από τη Θυματολογία των Εγκλημάτων του Κράτους (D.L. Rothe, D. Kauzlarich, 2014).

Το παρόν βιβλίο έχοντας ως έναυσμα τις γλαφυρές προσωπικές παρατηρήσεις του ίδιου του Stanley Cohen για το πόσο διαφορετικά είναι τα πράγματα για τις ορισμένες ομάδες πληθυσμού, εξετάζει πως αντιδρούν οι άνθρωποι, αλλά και τα κράτη απέναντι

στα γεγονότα θηριωδιών, ακραίας κρατικής βίας και ωμοτήτων και επίσης, πως η μνήμη για τα γεγονότα αυτά μεταβάλλεται ή «εξαφανίζεται».

Κυρίαρχο ερώτημα για τον Cohen είναι η θέση εκείνων, που ήταν μπροστά στα γεγονότα αλλά δεν ενεπλάκησαν ατομικά, εκείνων που είδαν που άκουσαν αλλά δεν έκαναν κάτι: τι λένε οι ίδιοι για αυτό, για την παθητικότητά τους, για την ανοχή ή τη συγκάλυψη των δραστών και τέτοιων γεγονότων γενικότερα. Ο Cohen πραγματεύεται επίσης ένα ακόμα κρίσιμο ζήτημα, δηλαδή τη μεταγενέστερη διαχείριση του γεγονότος από την ίδια την οικογένεια του δράστη ή από τις ηγεμονικές ομάδες σε μία κοινωνία, και άρα, τη διαχείριση της μνήμης ιδίως της συλλογικής μνήμης, διαχείριση που λειτουργεί σε κάποιες περιπτώσεις ως συγκάλυψη των γεγονότων και περαιτέρω θυματοποίηση των θυμάτων.

Ειδικότερα η θεματική του βιβλίου θέτει για πρώτη φορά προς προβληματισμό όχι μόνον την στάση του δράστη, αλλά εκείνων που είναι μάρτυρες στα γεγονότα ακραίας βίας, και διερευνά εάν η στάση τους επιδρά στη συνέχιση των θηριωδιών. Όπως τονίζει ο Cohen το ερώτημα δεν είναι μόνον γιατί οι άνθρωποι δεν αντιδρούν σε αυτά τα γεγονότα, αλλά γιατί δεν τα βλέπουν ή κάνουν πως δεν τα βλέπουν. Ο Cohen θέτει μια σειρά από περαιτέρω ερωτήματα: τι απαντούν τα Κράτη- Εγκληματίες, οι κυβερνήσεις και οι αξιωματούχοι στις κατηγορίες για τα εγκλήματα που διαπράχθηκαν υπό τις διαταγές τους, πως αντιδρούν τα θύματα, οι δράστες- στρατιώτες, η κοινή γνώμη, ποιες είναι οι πολιτικές λήθης, συγκάλυψης και απώθησης της ενοχλητικής επίγνωσης των γεγονότων. Πρόκειται για ερωτήματα που φέρνουν στο επίκεντρο της συζήτησης ζητήματα αποκάλυψης, αναγνώρισης, αντίδρασης και πρόληψης τέτοιων εγκλημάτων ως δημόσιων πολιτικών: δηλαδή, τίθεται το ζήτημα όχι μόνον της κατανόησης της μηχανικής της ακραίας βίας και της οργάνωσής της, αλλά και της αντίδρασης σε αυτήν ως μιας συλλογικής πολιτικής πράξης, που επαναφέρει υπό πραγμάτευση την έννοια του πολίτη και την εισάγει στον εγκληματολογικό - θυματολογικό προβληματισμό.

Ο συγγραφέας βραβεύτηκε για το βιβλίο αυτό από την Διεθνές Τμήμα της Αμερικανικής Εταιρείας Εγκληματολογίας. Διαβάζοντας σήμερα το βιβλίο συχνά αποκομίζεται η εντύπωση, ότι αποτελεί μία προφητεία. Εκδόθηκε είκοσι χρόνια πριν, τον Μάρτιο του 2001. Δηλαδή λίγους μήνες πριν από τις τρομοκρατικές επιθέσεις στους Δίδυμους Πύργους της Νέας Υόρκης και του «πολέμου στην τρομοκρατία». Η περίοδος που καλύπτει επομένως δεν περιλαμβάνει τον πόλεμο στο Ιράκ και ό,τι ακολούθησε γενικότερα σε θηριωδίες, είτε σε συγκάλυψη γεγονότων και πολιτικών. Δεν έχει λάβει επομένως υπόψη τα βασανιστήρια στο Αμπου Γκράϊμπ, τον πόλεμο στο Αφγανιστάν και ότι ακολούθησε, τη λειτουργία της φυλακής του Γκουαντάναμο, τη γενοκτονία στο Νταρφούρ, τα αποτελέσματα των εμπόλεμων καταστάσεων σε διάφορες περιοχές του κόσμου, όπως ο πόλεμος στην Συρία, οι συνέπειες της κλιμακούμενης καταστολής εναντίον πολιτών νέων, εργατών, προσφύγων ή μη (π.χ. οι υποθέσεις του Τζωρτζ Φλούντ, <https://mncourts.gov/mncourtsgov/media/High-Profile-Cases/27-CR-20-12646/Memorandum06022021.pdf>, του Καρλο Τζουλιάνι [Όμως, αν ανατρέξουμε στην ιστορία των γεγονότων που μεσολάβησαν από την έκδοσή του ως σήμερα, θα βρούμε την επανάληψη των ίδιων διαδικασιών απώθησης, άρνησης, συγκάλυψης, ανοχής, διαχείρισης της μνήμης και λήθης γεγονότων θηριωδιών, μαζικών φόνων αμάχων, βασανιστηρίων, ακραίας καταστολής πολιτών από την κρατική αστυνομία, από ομάδες ενόπλων, από αντάρτες και το στρατό, που σφράγισαν τις ζωές ανθρώπων και λαών, που έδιωξαν ανθρώπους από τα σπίτια τους και που τους οδήγησαν σε μαζικές μετακινήσεις, τους μετέτρεψαν σε πρόσφυγες και υποκείμενα συνεχούς](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22DIAZ%22%22respondent%22:%5B%22ITA%22%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%22CHAMBER%22%22DECISIONS%22%22itemid%22:%5B%22001-104098%22%22%7D της ανόδου της άκρας δεξιάς στην Ευρώπη κλπ)</p>
</div>
<div data-bbox=)

πολλαπλής θυματοποίησης σε ένα γενικότερο πλαίσιο ρουτίνας, εκθρότητας, αδιαφορίας συγκάλυψης και συλλογικής απώθησης. Σήμερα, η κατάχρηση εξουσίας, τα βασανιστήρια, οι ωμότητες έχουν επιστρέψει στην πρακτική των δυνάμεων καταστολής και στο στρατό σε πολλές ανεπτυγμένες Δημοκρατίες, με ενδεικτικά παραδείγματα τις δολοφονίες Αμερικάνων πολιτών στις ΗΠΑ (<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-52905408>), αλλά και τα βασανιστήρια στη διάρκεια του πολέμου στο Ιράκ, κατά τη σύλληψη διαδηλωτών ή προσφύγων κλπ (βλ. ενδεικτ, <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/torture/>), τα εγκλήματα πολέμου σε διάφορες χώρες του πλανήτη. Σήμερα (2021) μόνο το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο διεξάγει 15 έρευνες για εγκλήματα πολέμου, γενοκτονίες εγκλήματα κατά της ανθρωπότητας, ενώ πλήθος άλλων υποθέσεων έχουν καταλήξει σε αποφάσεις καταδίκης.

Στην Ελλάδα, όπως και σε πολλές άλλες χώρες, τα ζητήματα αυτά δεν συζητούνται δημόσια παρά μόνον από ομάδες ειδικών, όπως νομικοί ακτιβιστές, κάποιοι εγκληματολόγοι, ιστοριογράφοι κλπ. Και όμως, η Ελλάδα είναι η χώρα που έχει βιώσει περιόδους ακραίας βίας για την οποία δεν έχουν συζητηθεί οι κοινωνικές επιπτώσεις στον πληθυσμό, οι διαγενεαλογικές συνέπειες στις επόμενες γενεές, δεν έχει αναλυθεί παρά κατ' εξαίρεση και μόνον σε πολιτικό επίπεδο ο πόνος, η δυστυχία, η απαξίωση, η προσβολή της αξιοπρέπειας, ο εθισμός στη βία, ο φόβος η σιωπή των πληθυσμών που βίωσαν τέτοιες καταστροφές στον 20^ο αιώνα στην Ελλάδα. Με αφορμή τον Εμφύλιο τις μακρόχρονες συνέπειες του και της μακρόχρονης σιωπής που ακολούθησε το τέλος του για τα γεγονότα της περιόδου εκείνης, αποσιωπήθηκε γενικά και ιδίως, από τις Εγκληματολογικές και Ποινικές Επιστήμες το εύρος των ωμοτήτων που διαπράχθηκαν στη διάρκειά του, πριν από αυτόν στη διάρκεια της Κατοχής και μετά από αυτόν έως το Πολυτεχνείο και την πτώση της δικτατορίας το 1974 (βλ. ενδεικτ. Τόκας, 2014. Καλλιβερέτακης, Λ., 2019). Έτσι αποσιωπήθηκε η επίδραση τέτοιων καταστάσεων στο συλλογικό συνειδητό, στον ψυχισμό του πληθυσμού, στη στάση του απέναντι στο κράτος και στη νομιμότητα, στις κοινωνικές πρακτικές αλλά και απέναντι σε άλλους λαούς ή ομάδες πληθυσμού. Καθόλου δεν συζητήθηκαν τα ψυχικά τραύματα των θυμάτων και κυρίως, δεν έγινε δυνατόν να αντιμετωπιστούν όλα αυτά υπό ένα ευρύτερο πολιτικό πρίσμα, δηλαδή, όχι ως ζητήματα ατομικής δικαίωσης των θυμάτων - διότι αυτό δεν μπορεί να γίνει με τόσους νεκρούς άμαχους, πολεμιστές, αντιστασιακούς, βασανισμένους, προδομένους, παιδιά και γέροντες- αλλά ως ζητήματα διαμόρφωσης της ταυτότητας του πολίτη, ως ζητήματα αποτροπής των θηριωδιών στο μέλλον και ως ζητήματα που θα οδηγούν στην ασφάλεια των δικαιωμάτων.

Κάνοντας ένα άλμα στο χρόνο - όχι μεγάλο πάντως- σήμερα διαπιστώνουμε ότι οι απόγονοι όσων βίωσαν στον Εμφύλιο, τη δικτατορία του 1967-74 και το Πολυτεχνείο αλλά και οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές σε πολλές περιπτώσεις, βρίσκονται σε μια ιδιότυπη κατάσταση όπου τα θύματα των πολέμων και των κρίσεων της περασμένης εικοσαετίας -πρόσφυγες και μετανάστες- είναι καθημερινά μπροστά τους -μπροστά μας-. Αλλά δεν τους «βλέπουμε». Καθαρίζουν τα σπίτια μας, τα αυτοκίνητά μας στα φανάρια, κάνουν δεκάδες δουλειές του ποδαριού για να ζήσουν, μεγαλώνουν τα παιδιά τους στη χώρα και ταυτόχρονα διώκονται, περιορίζεται η ελευθερία τους στα κέντρα υποδοχής και ταυτοποίησης, στις δομές φιλοξενίας προσφύγων κλπ, επειδή είναι «αλλοδαποί» επειδή δεν έχουν χαρτιά, επειδή δεν έχουν άσυλο, επειδή είναι ασυνόδευτοι ανήλικοι.... κλπ. και εκεί βιώνουν συχνά συνθήκες ακραίας κακομεταχείρισης και βίας, ενδο-ομαδικής, από το κράτος και από τρίτους κατά περίπτωση. Πιο πρόσφατα η άνοδος της άκρας δεξιάς όξυνε ακόμα περισσότερο τα πράγματα και επιδείνωσε τη θέση πολλών από αυτούς τους «άλλους», που ποτέ δεν χαρακτηρίσαμε ως θύματα. Το ίδιο όμως συμβαίνει και με τους «εθνικούς άλλους»: οι ανήλικοι ζητιάνοι, τα παιδιά των φαναριών, οι μικρο-πωλητές-ζητιάνοι, οι άστεγοι όλοι αυτοί, την παρουσία των οποίων συνηθίσαμε, αλλά και όσοι είναι αφανείς όπως οι άνθρωποι που εκδίδουν το σώμα τους έναντι αμοιβής, οι άνθρωποι

με διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό από τον κυρίαρχο, είναι στην πραγματικότητα θύματα καταστάσεων βίας, από την οποία δεν μπορούν να ξεφύγουν ή δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν με ίδιες δυνάμεις και που δεν εκδηλώνεται απλά ως διαπροσωπικό ζήτημα, αλλά ως δημόσιο πολιτικό πρόβλημα. Και τέλος είναι τα θύματα της κρατικής βίας που αφορά τη λειτουργία της αστυνομίας για τα οποία όμως αν και σε πολλές περιπτώσεις υπάρχει αντίδραση και θεσμική δεν οδηγεί σε καμία μεταβολή των συνθηκών μέσα στην αστυνομία. Εκτός λοιπόν από το γενική σημασία της η οπτική του παρόντος βιβλίου έχει ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον και σε σχέση με την Ελλάδα.

Κεντρικό ζήτημα που απασχολεί το βιβλίο είναι, με ποιους τρόπους οι άνθρωποι ή ολόκληρες κοινωνίες και κυβερνήσεις αντιδρούν απέναντι σε ιδιαίτερα δυσάρεστα γεγονότα και καταστάσεις αρνούμενοι/α στην πραγματικότητα με διάφορους τρόπους την ύπαρξη τέτοιων γεγονότων. Δηλαδή, αντιδρούν ως εάν να μην γνωρίζουν αυτό που γνωρίζουν. Ή σε άλλες περιπτώσεις, δεν αρνούνται τα γεγονότα, αλλά η γνώση της πληροφορίας για αυτά δεν αλλάζει κάτι, οι επιπτώσεις των συμβάντων παραβλέπονται. Οι άνθρωποι - επισημαίνει ο Cohen- δείχνουν απαθείς, παθητικοί, αδιάφοροι και αδρανείς- και βρίσκουν βολικές εκλογικεύσεις για να εξηγήσουν τη συμπεριφορά τους. Έτσι, η άρνηση γίνεται κεντρικό θέμα του βιβλίου, αλλά όχι ως ένα καθαρά ψυχολογικό ατομικό πρόβλημα, αλλά και ως ένα ευρύτερο πολιτικό ζήτημα, που αφορά τελικά όψεις της εγκληματοποίησης κοινωνικών προβλημάτων, νομιμοποίησης πολιτικών πρακτικών και μαζικής θυματοποίησης ανθρώπων. Το βιβλίο αποτελείται από 11 κεφάλαια.

Στα πρώτα δύο κεφάλαια οι αναγνώστες εισάγονται στην έννοια της άρνησης. Αρχικά στο **Πρώτο Κεφάλαιο** μέσα και από **παραδείγματα καταστάσεων** (εικόνες ανθρώπινου πόνου που μεταδίδονται από την tv, η γενοκτονία των Αρμενίων, η στάση των χωρικών που ζούσαν κοντά στο Μαουτχάουζεν, η στάση των αυτοπτών μαρτύρων κατά τη δολοφονία της Kitty Genovese), ώστε να είναι σαφές σε τι αναφέρεται το βιβλίο και τι εννοείται ως άρνηση σε επίπεδο πραγματικών καταστάσεων. Περιγράφονται επίσης τα υποκείμενα που εμπλέκονται με τις αρνήσεις οι δράστες, τα θύματα, οι μάρτυρες (το τρίγωνο της άρνησης) και η λειτουργία της άρνησης ως προσαρμοστικής συμπεριφοράς. Στη συνέχεια αναλύεται ο ρόλος των μαρτύρων (θέμα που αναλύεται και στα επόμενα κεφάλαια) και αναπτύσσονται κατηγοριοποιήσεις ανάλογα με την εμπλοκή- απόσταση τους από τα συμβάντα. Σημαντική εδώ είναι η ανάλυση για τα κράτη - μάρτυρες, ενώ αναδεικνύεται η σημασία και η διαφορά που έχει η γνώση για τον πόνο οικείων προσώπων και καταστάσεων από την γνώση για ζητήματα που αφορούν άλλους απομακρυσμένους κόσμους.

Στη συνέχεια, στο **Δεύτερο Κεφάλαιο** εξετάζονται οι **πολλαπλές χρήσεις της έννοιας της άρνησης και η επιστημονική παράδοση της ψυχολογίας της άρνησης**. Το κεφάλαιο διαρθρώνεται σε τρεις κυρίως ενότητες. Στην πρώτη εξετάζονται οι καθημερινές χρήσεις του όρου «άρνηση» και οι στοιχειώδεις μορφές άρνησης. Διερευνώνται οι απαρχές της έννοιας στην ψυχανάλυση και ειδικότερα στη θεώρηση του S.Freud, στη συνέχεια, αναλύονται οι μεταγενέστερες θεωρητικές εξελίξεις και γίνεται μια κριτική ανάλυση στη θεώρηση του Freud. Στη δεύτερη ενότητα αναλύονται οι θεωρίες για την αυτό-εξαπάτηση και τη γνώση και στην τρίτη και τελευταία ενότητα, αναλύεται το ζήτημα των γνωστικών σφαλμάτων. Κεντρικό πρόβλημα του κεφαλαίου είναι εκείνη η κατάσταση όπου γνωρίζουμε και δεν γνωρίζουμε ένα θλιβερό γεγονός μελλοντικό, του παρόντος ή του παρελθόντος. Και αυτό αφορά και τα θύματα μιας κατάστασης και τους δράστες.

Στο **Τρίτο Κεφάλαιο** ερευνώνται ειδικότερα η θέση και οι **διαφορετικές χρήσεις της έννοιας της άρνησης και αναλύεται η άρνηση του πόνου σε προσωπικό επίπεδο στην καθημερινή ζωή**. Στην πρώτη ενότητα εξετάζεται η διαδικασία και οι εκφάνσεις της κανονικοποίησης της άρνησης: δηλαδή εκείνης της διαδικασίας μέσω της οποίας μια

ανεπιθύμητη κατάσταση ή συμβάν παρουσιάζεται ως «κανονική». Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται συστηματικά οι επιμέρους εκδοχές της κανονικοποίησης σε συνάρτηση με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της άρνησης σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες και συνθήκες. Στη δεύτερη ενότητα διερευνάται γιατί συμβαίνει η παρατηρήσιμη άρνηση. Για το σκοπό αυτό ο Cohen επιχειρεί να εξηγήσει το ερώτημα αυτό μέσα από το πρότυπο του «προκαλούμενου μηχανισμού άμυνας» και το πρότυπο του «γνωστικού σφάλματος» και επίσης αναλύει επιμέρους μορφές άρνησης (μικρο- μακρο- άρνηση κλπ) παραθέτοντας και αναλύοντας παραδείγματα από υποθέσεις σχετικά με το HIV/AIDs και την κατάθλιψη. Στην Τρίτη ενότητα αναλύονται οι δράστες και η εμπλοκή τους με τα συμβάντα βίας αλλά κυρίως με τις δικαιολογίες που οι δράστες προβάλλουν, δηλαδή με εκείνο το φάσμα αντιδράσεων των δραστών προς τους εαυτούς τους και τους τρίτους, που ορίζονται ως λογοδοσίες και έχουν σχέση με την αποδοχή ή όχι της ευθύνης και τη σχέση με το θύμα. Στο πλαίσιο αυτό αναλύεται η κλασική θεωρία της ηθικής ουδετεροποίησης των Sykes και Matza. Εξετάζονται τα λεξιλόγια της άρνησης και η λογοδοσία σε σχέση με την πραγματικότητα που περιβάλλει το δράστη και την άρνηση της πραγματικότητας. Στην τέταρτη ενότητα εξετάζεται η προέλευση και η κοινωνική οργάνωση της συγκάλυψης και της συμπαιγνίας. Η οικογένεια, οι φίλοι, οι συνεργάτες, τα μέλη ενός οργανισμού αποτελούν το επίκεντρο της έρευνας και των παραδειγμάτων στην ενότητα αυτή. Έτσι από την ενδοοικογενειακή βία και τον αλκοολισμό ο αναγνώστης οδηγούνται στην υπόθεση Watergate, Iran- Contra κλπ. Η Πέμπτη ενότητα αναφέρεται στην περίπτωση των μαρτύρων γεγονότων (bystanders) με κεντρικό παράδειγμα την υπόθεση της Kitty Genovese και αναλύονται τα λεγόμενα μοτίβα των μαρτύρων γεγονότων όπως τα συστηματοποίησε η Clarkson, οι παράγοντες που επιδρούν στις αντιδράσεις των μαρτύρων. Στη συνέχεια ο Cohen πραγματεύεται πως διαμορφώνεται η παθητικότητα του μάρτυρα σε διάφορες καταστάσεις και τις μεταβολές της. Το κεφάλαιο κλείνει με την παρατήρηση ότι οι μεταβαλλόμενες αντιδράσεις των παθητικών μαρτύρων μπορούν να εξηγηθούν ιδίως σε ότι αφορά την παθητικότητά τους και την έκθεσή τους δημόσια. Όμως επισημαίνει ο Cohen «... δεν μπορούν να εξηγήσουν τις πολιτικές συνθήκες υπό τις οποίες οι άνθρωποι παραμένουν σιωπηλοί, ούτε τους πολιτισμούς άρνησης που διατηρεί το κράτος, ούτε την οικοδόμηση της αδιαφορίας για τις δεινοπάθειες συγκεκριμένων άλλων...».

Το Τέταρτο Κεφάλαιο εξετάζει δημόσιες και πολιτικές θηριωδίες: τις αρνήσεις που χρησιμοποιήθηκαν ατομικά από τους δράστες ορισμένων πολύ γνωστών θηριωδιών, αλλά και τις επίσημες αντιδράσεις των κυβερνήσεων, απέναντι σε κατηγορίες για παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Αναδεικνύεται η ομοιότητα των εξηγήσεων που δίνονται για αυτές τις δύο κατηγορίες υπευθύνων. Όπως επισημαίνει ο Cohen το πολιτισμικό απόθεμα αρνήσεων που υπάρχει κατά τη διάρκεια του «πραγματικού χρόνου» μιας θηριωδίας, χρησιμοποιείται από δράστες, που αργότερα θα λογοδοτήσουν αλλά και από τις κυβερνήσεις, που δέχονται αυτές τις λογοδοσίες. Στη συνέχεια, αναλύεται η χρήση της γλώσσας και οι ομοιότητές του λεξιλογίου και των επιχειρημάτων σε διαφορετικές περιπτώσεις. Διαπιστώνεται ότι η γλώσσα που χρησιμοποιείται από το κράτος για να πείσει τους ανθρώπους να κάνουν τρομερά πράγματα ή να σιωπήσουν, επανεμφανίζεται στη συνέχεια στις απαντήσεις σε έξωθεν κριτικές. Επίσης, ότι οι ένοπλες αντιπολιτευόμενες ομάδες (εθνικά απελευθερωτικά κινήματα, πολιτικές φράξιες, εθνικιστές αυτονομιστές, τρομοκράτες ή αντάρτες) χρησιμοποιούν πολύ παρόμοια λεξιλόγια απαλλαγής ευθυνών.

Το Πέμπτο Κεφάλαιο, μεταφέρει το χρονικό πλαίσιο προς τα πίσω: θεωρώντας τα συμβάντα θηριωδιών και ωμοτήτων ως ζητήματα μνήμης και ιστορίας. Οι οργανωμένες κρατικά σφαγές, εθνικές εκκαθαρίσεις, εξαφανίσεις πληθυσμών και η εξαφάνισή τους από την μνήμη και την ιστορία αποτελούν το αντικείμενο αυτού του κεφαλαίου. Το κύριο θέμα του είναι η προσωπική άρνηση των δημόσια γνωστών θηριωδιών του παρελθόντος.

Μέσα από την ανάπτυξη συγκεκριμένων περιπτώσεων ο συγγραφέας καταλήγει ότι ο τρόπος που σκέφτεται ένας άνθρωπος (η δομή της σκέψης του) συμβάλλει, ώστε να υπερβεί τις οργανωμένες πολιτικές άρνησης και συγκάλυψης. Εξηγούνται οι ποικίλες κατηγορίες και διαστάσεις των αρνήσεων και της καταστολής του παρελθόντος και οι συνέπειές τους. Στο πλαίσιο αυτό περιγράφεται και αναδεικνύεται με γλαφυρότητα, πώς οι θεσμικές - συλλογικές αρνήσεις επιδρούν στην ατομική στάση απέναντι στις θηριωδίες. Όπως σχολιάζει ο Cohen είναι ευκολότερο για εσάς να «μην γνωρίζετε τίποτα» εάν η κοινωνία σας ισχυρίζεται, ότι «τέτοια πράγματα δεν θα μπορούσαν να έχουν συμβεί εδώ». Τέλος εξετάζεται η διαχωριστική γραμμή μεταξύ της άρνησης του *παρελθόντος* και της άρνησης του *παρόντος και τίθεται ζήτημα της μετατροπής* της δημόσιας γνώσης για τις φρικαλεότητες σε επετειακή μνήμη.

Τα τρία επόμενα κεφάλαια (6,7, 8) εξετάζουν τις αντιδράσεις στον πόνο και στα δεινά των άλλων με έμφαση στις αντιδράσεις σε γεγονότα που συμβαίνουν σε μεγάλη απόσταση (τοπική, χρονική) από εκείνους που μαθαίνουν για αυτά.

Στο Έκτο Κεφάλαιο συζητείται η αντίδραση στη γνώση για τα δεινά των άλλων. Η διάκριση μεταξύ του *ρόλου του εσωτερικού μάρτυρα γεγονότων* (internal bystanding) δηλαδή «το να γνωρίζεις τι συμβαίνει γύρω σου, στη δική σου κοινωνία» και του *εξωτερικού μάρτυρα γεγονότων* (external bystanding) δηλαδή «να γνωρίζεις για άλλες χώρες», είναι κρίσιμη για την κατανόηση των αντιδράσεων αυτών. Με αρχικό παράδειγμα το Ολοκαύτωμα και την άρνηση των Ευρωπαίων Εβραίων να δουν τι επρόκειτο να τους συμβεί, εξετάζεται η εξαπάτηση ως οργανωμένη πολιτική και η αυτό-εξαπάτηση ως ατομική αντίδραση. Εξετάζεται συνολικά η παθητικότητα του μάρτυρα γεγονότων, η αδυναμία ταύτισης με το θύμα, όπως επίσης και οι πολιτικοί πολιτισμοί άρνησης που διαπερνούν μια ολόκληρη κοινωνία.

Ειδική ενότητα του κεφαλαίου περιλαμβάνει το ρόλο των εξωτερικών μαρτύρων γεγονότων. Διερευνάται η στάση και οι αρνήσεις των ανθρώπων, κοινωνικών ομάδων και ολόκληρων κοινωνιών και κρατών να ασχοληθούν με τον πόνο και τις ωμότητες σε απομακρυσμένες περιοχές (δηλαδή σε χώρες που είναι μακριά τους), με ιδιαίτερη αναφορά στα κράτη- μάρτυρες γεγονότων, που αρνούνται να παρέμβουν σε εμφανώς επικείμενες θηριωδίες. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζεται ο ρόλος των διεθνών παρατηρητών (φορέων, δημοσιογράφων, διανοουμένων, ακτιβιστών κλπ) στην επιλεκτική συγκάλυψη και στην άρνηση των γεγονότων θηριωδίας, όπως το Ολοκαύτωμα, η σφαγή στη Σεμπρένιτσα κλπ.

Σε σχέση με τα προβλήματα που ανακύπτουν εδώ, ειδικό ενδιαφέρον (ιδίως για τις δημόσιες πολιτικές πρόληψης τέτοιων εγκλημάτων) έχει το ερώτημα σχετικά με τη στάση μας απέναντι σε καταστάσεις ωμοτήτων σε βάρος των «απομακρυσμένων άλλων», όταν η απόσταση που μας χωρίζει από το γεγονός είναι και τοπική και χρονικά. Εστιάζοντας στους σύγχρονους θεατές- μάρτυρες στο Μουσείο Ολοκαυτώματος ο Cohen διερωτάται : «... πώς ακριβώς οι Αμερικανοί έφηβοι, μαθητές λυκείου, που επισκέπτονται το μουσείο της Ουάσιγκτον το 2000, «ταυτίζονται» με τους Λιθουανούς χωρικούς του 1941, οι οποίοι παρακολούθησαν και ενθάρρυναν τη γερμανική αστυνομία *Aktion* να δολοφονήσει εκατοντάδες εβραίους γείτονές τους; Επιπλέον, τι σημαίνει να «εφαρμόσουν» αυτήν την ταύτιση στην καθημερινή τους ζωή στο Νιου Τζέρσεϊ;...».

Το Έβδομο Κεφάλαιο συνεχίζει τον προβληματισμό για τους απομακρυσμένους άλλους και αρχίζει με την παρατήρηση ότι μετά το Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο οι περισσότεροι άνθρωποι στις περισσότερες Δυτικές δημοκρατίες δεν έχουν ζήσει σε κόσμους μαζικού πόνου και δημόσιων θηριωδιών και ότι τους γνωρίζουν μόνο μέσω μιας γνώσης, διαμεσολαβημένης και φιλτραρισμένης από τα ΜΜΕ κλπ. Το κεφάλαιο εξετάζει με εξαιρετική διεισδυτικότητα τους δύο ισχυρότερους θεσμούς που μεταφέρουν εικόνες

πληροφορίες και μηνύματα για τον μαζικό πόνο, δηλαδή τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και τις ανθρωπιστικές οργανώσεις. Αναλύει τους κοινούς δεσμούς τους με την άρνηση, ιδίως μέσω της θέσης της «κόπωσης συμπίνας», την κατάσταση υπερφόρτωσης του κοινού με πληροφορίες και τις συνθήκες απευαισθητοποίησης.

Στο Όγδοο Κεφάλαιο συνεχίζει να εξετάζεται, πώς οι εικόνες μακρινών δεινών μετατρέπονται σε εκκλήσεις για αναγνώριση της βίας, των ωμοτήτων και των παραβιάσεων δικαιωμάτων. Αναλύονται οι αντιδράσεις σε αυτές τις εκκλήσεις μέσα από τις διάφορες εκδοχές άρνησης, όπως η διανοητική άρνηση, η συναισθηματική άρνηση κλπ. Τέλος εξετάζεται η αντίληψη και αίσθηση αδυναμίας που διαμορφώνεται στους πολίτες, αλλά και σε επαγγελματίες, ότι δεν μπορούν να κάνουν κάτι για να αλλάξουν τα πράγματα παρεμβαίνοντας με πράξεις στήριξης των θυματοποιημένων πληθυσμών και πώς μπορεί να ανατραπεί.

Στο Ένατο Κεφάλαιο αναπτύσσεται η προβληματική για τους τρόπους αναγνώρισης θηριωδιών, που έχουν συμβεί στο παρελθόν. Πρόκειται για ένα ζήτημα που άπτεται των θεσμικών αντιδράσεων απέναντι στις θηριωδίες τις φρικαλεότητες και τον πόνο αλλά και των στρατηγικών κοινωνικού ελέγχου της μνήμης. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται αρχικά οι επιτροπές αλήθειας, οι ποινικές δίκες, η διαπόμπευση, οι διοικητικές πράξεις αποκαθαιρέσεων, κλπ. Επίσης εξετάζεται η ανακατασκευή του παρελθόντος, η αναγνώριση και ο κοινωνικός έλεγχος της μνήμης μέσα από τη *διπλή σκέψη*.

Στο πλαίσιο αυτό αναλύεται ειδικότερα η στάση των δραστών απέναντι στο παρελθόν τους και η απαίτησή τους να κρίνονται -δικάζονται σύμφωνα με τα πρότυπα του παρελθόντος- όταν ήταν ενεργοί, αρνούμενοι την ιστορία. Ο κοινωνικός έλεγχος της μνήμης αναλύεται διεξοδικά στη συνέχεια. Εξετάζεται πως η λογοδοσία μπορεί συντελέσει στον κοινωνικό έλεγχο των θηριωδιών και πως ο μετασχηματισμός της μνήμης μέσα από συγκεκριμένες πολιτικές και πρακτικές ή και θέτοντας σκόπιμα εμπόδια δεν οδηγεί στην ανάκτηση αλλά την εξάλειψή της. Το κεφάλαιο κλείνει με την αναφορά στη δικαιοσύνη όπου επιλογή - όπως αναφέρει ο Cohen- δεν είναι μεταξύ αλήθειας και δικαιοσύνης, αλλά μεταξύ του μεγέθους της αδικίας στο παρελθόν και του βαθμού ανοχής στο παρόν. Η διάκριση ανάμεσα στη λήθη από τη μία, και το μίσος και την εκδίκηση από την άλλη είναι σημαντική και διδακτική για τους αναγνώστες. Εδώ τίθεται το ζήτημα της μετατροπής της μνήμης για τα γεγονότα αυτά σε ένα πολιτικό ζήτημα, μέσα από την επιδίωξη ο αναστοχασμός για τα ζητήματα αυτά να υπερβεί τα σύνορα του ατομικού πόνου, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Cohen,.

Στο Δέκατο Κεφάλαιο αναλύεται η σχέση άρνησης και αναγνώρισης και εξετάζεται η ατομική και συλλογική τους διάσταση. Η άρνηση σε ατομικό επίπεδο είναι μάλλον η φυσιολογική κατάσταση-αντίδραση σημειώνει ο Cohen: διότι έτσι οι άνθρωποι μπορούν να συνεχίσουν. Η αναγνώριση όμως δεν μπορεί να είναι μόνον ατομική, σημειώνει, επειδή αυτό καταλήγει σε μια γενική παραδοχή αδυναμίας να αλλάξουν τα πράγματα. Η συλλογική αναγνώριση αντίθετα είναι ο μετασχηματισμός που μετατρέπει τις προηγουμένως κανονικοποιημένες συνθήκες σε κοινωνικά προβλήματα. Έτσι εξετάζεται η σημασία της αναγνώρισης και η σχέση της με την άρνηση, με βάση τη θεμελίωσή της στην αυτογνωσία, *την ηθική μαρτυρία, την καταγγελία στις αρχές και τη ζωή έξω από το ψέμα*. Στο σημείο αυτό ο συγγραφέας πραγματεύεται την έννοια και το φαινόμενο του αλτρουισμού. Εξετάζεται η έννοια, οι διαστάσεις και οι συνθήκες του αλτρουισμού ως μιας από τις διαστάσεις της παρέμβασης. Στο πλαίσιο αυτό προσεγγίζονται οι όψεις της μετατροπής κάποιου σε *διασώστη*. Κοινή παράμετρος σε όλα αυτά είναι η διερευνητική σκέψη (που έχει αναδειχθεί στο προηγούμενο κεφάλαιο). Το κεφάλαιο κλείνει με το ερώτημα σχετικά με την ενδεχόμενη ιδιαίτερη ευαισθησία ή μη που έχουν τα θύματα των

θηριωδιών για τον πόνο των άλλων και με το ζήτημα της υπέρβασης της πολιτισμικής άρνησης.

Στο 11^ο κεφάλαιο εξετάζει νέες εξελίξεις στη θεωρία και πραγματεύεται πως αναφύονται πολιτισμοί άρνησης.

Μέσα από τις σελίδες του βιβλίου περιγράφονται βασικές θεωρίες για την ηθική ουδετεροποίηση των δραστών, τη λογοδοσία, τις τεχνικές άρνησης των μαρτύρων γεγονότων, τις συνθήκες αυτο-εξαπάτησης και συγκάλυψης, που αποτελούν καθοδηγητικούς άξονες για να κατανοήσουμε τη διαδικασία άρνησης και συγκάλυψης ως ατομικές και πολιτικές πρακτικές. Αναφέρονται επίσης όλα τα γνωστά και λιγότερα γνωστά γεγονότα θηριωδιών ανά τον πλανήτη που σηματοδότησαν την αποικιοκρατία, τους πολέμους, τις δικτατορίες και τις εμφύλιες συρράξεις με έμφαση στο Ολοκαύτωμα.

Το «Καταστάσεις Άρνησης μαθαίνοντας για τις θηριωδίες και τον πόνο» είναι ένα προκλητικό ανάγνωσμα, που ανοίγει νέους ορίζοντες μελέτης και θέτει νέα ζητήματα για τη Θυματολογία και την Εγκληματολογία. Όπως έγραψε ο Καθηγητής Rod Morgan (Παν/μιο Μπρίστολ) δεν πρόκειται για ένα κείμενο που προσφέρεται για σύνοψη, αποσύνδεση, σύγκριση, επιλογή κενών ή αναγνώριση. Είναι ένα βιβλίο που παρασύρει κάποιον στα ενοχλητικά παράδοξα που αναδεικνύει και με τα οποία κάποιος αισθάνεται υποχρεωμένος να έρθει αντιμέτωπος.

Κυρίως, όμως, είναι ένα βιβλίο, που παρά την χρονική απόσταση από την έκδοσή του κυκλοφορεί στα ελληνικά σε μια ιδιαίτερη περίοδο: ενώ το ζήτημα των θυμάτων των ακραία βίαιων εγκλημάτων σε διαπροσωπικό επίπεδο απασχολεί, το ζήτημα των θυμάτων θηριωδιών ποικίλης προέλευσης και έντασης, θυμάτων κρατικής βίας υποβαθμίζεται ή παραποιείται. Έτσι π.χ. οι συστηματικές σεξουαλικές κακοποιήσεις παιδιών σε χώρους υπεράνω υποψίας, οι μαζικοί θάνατοι προσφύγων στις θάλασσες της Μεσογείου και στην Ελλάδα, τα θύματα συστηματικής αστυνομικής βίας, όπως και τα θύματα που προκαλούν οι αλληπάλληλες κρίσεις (βλ. και προηγ.), δεν απασχολούν εξίσου με τις ατομικές περιπτώσεις, καθώς η γνώση επ' αυτών είναι συνολικά αλλοιωμένη και η άρνηση ή η συγκάλυψη κυριαρχεί. Ο Cohen μας διανοίγει ένα δρόμο διαφορετικό, όχι εύκολο· δηλαδή, αυτόν της υπέρβασης της κατάστασης άρνησης - όχι τόσο σε προσωπικό επίπεδο, όπου η άρνηση είναι συχνά λειτουργική- αλλά ως μέρους δημόσιας πολιτικής και συλλογικής αντίδρασης στις θηριωδίες, στην ακραία βία και στον πόνο των άλλων.

Κλείνοντας αυτό τον πρόλογο είναι αναγκαίο να ευχαριστήσω όλους τους συντελεστές της έκδοσης και συγκεκριμένα την κ. Σοφία Σπυρέα, Δρ. Σωφρονιστικής Πολιτικής του Δ.Π.Θ., για τη μετάφραση και το μεράκι που κατέβαλε για την απόδοση στα ελληνικά των δύσκολων εγκληματολογικών και άλλων όρων και των καθημερινών φράσεων που πληθωριστικά χρησιμοποιεί ο συγγραφέας. Επίσης ευχαριστίες οφείλονται στον επιμελητή του τόμου κ. για την προσπάθεια που κατέβαλε για να έχουν οι αναγνώστες ένα ζωντανό κείμενο στην ελληνική γλώσσα. Τέλος οφείλονται πολλές ευχαριστίες στην κ. Σεβαστή Μπούμπαλου και τους συνεργάτες της, για την θερμή με την οποία υποδέχθηκαν τόσο την ιδέα της μετάφρασης του βιβλίου όσο και την πρόταση να εκδοθεί μια ειδική σειρά από τις εκδόσεις Τόπος που να επικεντρώνεται σε μεταφράσεις κλασικών έργων και σε συγγραφικές προτάσεις Ελλήνων συγγραφέων από το χώρο της Κριτικής Εγκληματολογίας, της Κοινωνιολογίας του Εγκλήματος της Σωφρονιστικής και γενικά των Εγκληματολογικών Επιστημών. Χωρίς τη δική της συμπαράσταση η νέα σειρά της οποίας το «Καταστάσεις Άρνήσεις. Μαθαίνοντας για τις θηριωδίες και τον πόνο» αποτελεί τον πρώτο τόμο δεν θα ήταν δυνατή. Σοφία Βιδάλη

Αθήνα Σεπτέμβριος 2021

Arendt H., 1963 (2009), *Ο Αϊχμαν στην Ιερουσαλήμ. Έκθεση για την κοινοτυπία του κακού*. Αθήνα: Νησίδες.

Καλλιβρετάκης, Λ., 2019. *Μεσογείνω 14-18. Η υποδιεύθυνση Γενικής Διεύθυνσης Ασφάλειας Αθηνών στα χρόνια της Δικτατορίας (1971- 1974)*. Αθήνα: Εθνικό ίδρυμα ερευνών.

Κοροβέσης, Π., 1969 (2019) *Ανθρωποφύλακες – επετειακή έκδοση 50 χρόνια*. Αθήνα: Οι εκδόσεις των συναδέλφων.

Τόκας, Λ. 2014, *Τα παιδιά του Φλεβάρη. Μαρτυρίες συλληφθέντων αγωνιστών 40 χρόνια μετά το κτύπημα στο κλιμάκιο του ΚΚΕ το 1974*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Hentig, H. V. (1948). *The criminal & his victim; studies in the sociobiology of crime*. Yale Univ. Press.

Mawby R.I., Walklate, S., 1994, *Critical Victimology: International Perspectives*, London: SAGE Publications.

Rothe, D., I., Kauslarich, D., 2014, *Toward a Victimology of State Crime*. Oxon, New York: Routledge.

Wolfgang, M., 1957, "Victim Precipitated Criminal Homicide», 48 *Journal of Criminal Law Criminology & Police Science*. 1 (1957-1958).